

BENĞİ

Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi
BENĞİ World Journal of Yörük-Türkmen Studies

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bengi>

ISSN: 2717-6584

Yörükler ve Halk İslamı: Ritüellerin İşlevselcilik Kuramı Kapsamında İncelenmesi

Yoruks And Folk Islam: Investigation Of Rituals In The Context Of Functionalism Theory

doi: 10.58646/bengi.1603038

Geliş/Received:

17.12.2024

Kabul/Accepted:

05.02.2025

Bircan Kayacan Cangul*

Özet

Tarih boyunca göçebe yaşam tarzını benimsemiş olan Yörükler; farklı kültür, din, dil ve ırka mensup topluluklarla birlikte yaşamıştır. Bu süreçte karşılaştıkları zümrelerin inanç ve dinlerini kendi dünya görüşleri dahilinde yaşamışlardır. İslamiyet’i kabul eden Yörükler, bu dini kendi yaşam tarzlarına uygun şekilde yorumlayarak, eski Türk inançlarından miras kalan unsurları İslamiyet ile harmanlamışlardır. Göçebe kültürün, doğaya olan yakınlığı ve toplumun kendi dinamikleri, Yörüklerin İslamiyet’i yaşamalarına özgün bir karakter kazandırmıştır.

Eski Türk inanç sistemlerinden miras kalan; “Atalar Kültü”, “Tabiat Kültü”, “Şamanizm”, “Budizm”, “Zerdüştlük”, “Mazdekizm”, “Yahudilik” ve “Hristiyanlık” gibi inanç ve dinler içerisinde yer alan unsurlar, Yörüklerin inanç ve uygulamalarında çeşitli biçimlerde devam etmiştir. Yörüklerin Halk İslamı ile eski Türk inançlarının bir sentezi olarak şekillenen ve göçebe yaşam tarzıyla uyumlu pratiklerden oluşan, günlük yaşamı ve toplumsal yapıyı etkileyen inanç temelli ritüelleri, bu toplumun dinî anlayışını İslam’ın halk versiyonu olarak adlandırılan Halk İslamı çerçevesinde zenginleştirmiştir.

Çalışmada, eski Türk inançlarının, farklı dinlerin etkilerinin ve İslamî öğretilerin eklektik bir şekilde devam ederek Halk İslamı içinde harmanlanmasının (Işık, 2017), doğa ile

* **Sorumlu Yazar/Corresponding author:** Doktorant, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: bircan-kayacan@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-8353-7983.

Atf/Citation: Cangul, B.K. (2025). *Yörükler ve Halk İslamı: Ritüellerin İşlevselcilik Kuramı Kapsamında İncelenmesi*. BENĞİ Dünya Yörük-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 2025 (1), 62-89.

iç içe bir yaşam sürdüren Yörüklerin inanç ve uygulamalarıyla nasıl birleştiği; Aydın ili, Kuyucak ilçesinde bulunan Yörük mahallelerinde yaşayan Yörüklerin doğa ile ilgili inanmalar ve uygulamalar örneği üzerinden açıklanacak, bu inançların ve uygulamaların Kuyucak ilçesinde nasıl yaşatıldığı, Yörüklerin toplumsal yapılarını nasıl şekillendirdiği ve kültürel kimliklerini nasıl oluşturduğu incelenecektir.

Yörüklerin Halk İslamı çerçevesinde gerçekleştirdikleri ritüeller, işlevselcilik kuramı bağlamında analiz edilecek, bu ritüellerin yalnızca dinî bir ibadet olarak değil aynı zamanda toplumsal yapıyı güçlendiren, bireyler arasında dayanışmayı pekiştiren ve doğayla uyumlu bir yaşamı teşvik eden önemli işlevlere sahip olduğu vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yörük Kültürü, Senkretizm, Halk İslamı, İnançlar ve Uygulamalar, İşlevselcilik Kuramı.

Abstract

Yoruks, who have adopted a nomadic lifestyle throughout history; lived together with communities belonging to different cultures, religions, languages and races. In this process, they interpreted and lived the beliefs and religions of the groups they encountered within their own worldviews. Yoruks who accepted Islam interpreted this religion in accordance with their own lifestyle and blended the elements inherited from ancient Turkish beliefs with Islam. The nomadic culture's closeness to nature and the society's own dynamics have given a unique character to the Yoruks' practice of Islam.

Elements such as "Ancestors Cult", "Nature Cults", "Shamanism", "Buddhism", "Zoroastrianism", "Mazdekiism", "Judaism" and "Christianity" inherited from the ancient Turkish belief systems continued in various forms in the beliefs and practices of the Yoruks. . The faith-based practices of the Yoruks, which are shaped as a synthesis of folk Islam and old Turkish beliefs and consist of practices compatible with the nomadic lifestyle, affecting daily life and social structure, have enriched the religious understanding of the Yoruks within the framework of Folk Islam, which is called the folk version of Islam.

In the study, it will be explained how the old Turkish beliefs, the effects of different religions and the eclectic blending of Islamic teachings within Folk Islam combine with the beliefs and practices of the Yoruks, who live a life in touch with nature, through the example of nature-related beliefs and practices in Aydın province, Kuyucak district. , it will be examined how these beliefs and practices are kept alive in Kuyucak district, how the Yoruks shape their social structures and create their cultural identities.

The rituals performed by the Yoruks within the framework of Folk Islam will be analyzed in the context of functionalism theory, and it will be emphasized that these rituals are not only a religious worship, but also have important functions that strengthen the social structure, reinforce solidarity between individuals and encourage a life in harmony with nature.

Keywords: Yoruk Culture, Syncretism, Folk Islam, Beliefs and Practices, Functionalism Theory.

Giriş

Yörükler, tarihsel olarak göçebe bir yaşam tarzını benimseyen ve Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyada iz bırakmış Türk topluluklarından biridir (Eröz, 1991: 24). Hareketli bir yaşam tarzını benimsemiş olan Yörüklerin; hayvancılık, özellikle de koyun ve keçi yetiştiriciliği, geçimlerinin temel unsuru olmuştur. Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleşen Yörükler, dağlık alanlarda, yaylalarda ve verimli otlaklarda mevsimsel göçlerle yaşamlarını sürdürmüşlerdir (Eröz, 1966: 65). Göçebe yaşam tarzları, onların kültürel yapısını, geleneklerini ve inançlarını doğrudan etkilemiş, doğayla kurdukları yakın ilişki hem ekonomik faaliyetlerine hem de dinî-manevi dünyalarına şekil vermiştir.

Yörüklerin inanç sistemi, İslam'ın temel prensipleri ile eski Türk inançlarının (Akkoyun, 2013: 9) ve doğa merkezli şamanik ritüellerin harmanlanmasıyla oluşan zengin ve çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu sistem, İslam'ın halk versiyonu olarak tanımlanan Halk İslamı çerçevesinde şekillenmiş, Yörüklerin göçebe yaşam tarzı ve doğayla olan derin bağlarıyla yoğrulmuştur. Atalar kültü, tabiat kültürleri ve şamanistik unsurlar, İslam'ın ibadet ve ritüellerine eklenerek, Yörüklerin dinî yaşamını benzersiz bir biçimde zenginleştirmiştir. Dağlar, yaylalar, ağaçlar, ormanlar ve su gibi doğal unsurlar kutsal kabul edilmiş; bu unsurlar çevresinde çeşitli ritüeller ve dualar gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, Yörüklerin Halk İslamı çerçevesinde gerçekleştirdiği ritüeller işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirilmiş, işlevcilik yaklaşımının öncülerinden ve bu kuramı sistemleştirmiş olan Malinowski ve Malinowski'nin etkilendiği Frazer ve Bascom'un bakış açıları bağlamında analizler ve çözümlenmeler yapılmıştır. Halk bilim çalışmalarında kuramsal bir yaklaşım olarak benimsenen işlevselcilik yaklaşımı, XX. yüzyılda antropoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerde kullanılmış ve temel paradigmalarını bu disiplinlerde biçimlendirerek önemli etkiler bırakmıştır. Ayrıca işlevleri veya etkileri açısından folklor ve diğer sosyo-kültürel fenomenleri açıklamaya çalışan teorik bir perspektife de sahiptir (Ekici, 2004: 15). Genel olarak incelendiğinde işlevselcilik, uzlaşmış ortak değerlerin ve kültürel kabullerin toplumsal düzeni sağlamadaki rolü üzerine odaklanmış, özellikle dine yaklaşırken doğaüstü, insanüstü etkene veya onu temsil eden kitaba değil, toplumsal izdüşümde insana bakmıştır.

Malinowski'nin bakış açısına göre; pratik, psikolojik ve toplumsal olmak üzere işlevselciliğe dair üç temel yaklaşım söz konusudur. Pratik işlevsellik; Malinowski'nin temel yaklaşımıdır. İnanç ve kültürlerin pratik ihtiyaçları karşılamak için nasıl bir araç görevi gördüğüne odaklanmıştır. Örneğin, bir kabilenin ritüellerinin, avcılık ve toplama gibi temel ihtiyaçları karşılamasına yardımcı olduğunu savunmuştur. Psikolojik işlevsellik de inanç ve

kültlerin bireylerin güvenliğini sağladığını ve toplumsal uyumu desteklediğini savunmuştur. Örneğin, ölüm ritüellerinin, yas tutan kişilere duygusal destek sağladığını ve toplumsal düzeni koruduğunu öne sürmüştür. Toplumsal işlevsellik de ise; inanç ve kültürler, bir topluluğun birlikteliğini pekiştirmekte ve sosyal kontrolü sağlamaktadır (Malinowski, 1992: 21-22). Örneğin; tabular ya da dinî kurallar, insanların uyum içinde yaşamasını ve toplumsal düzeni sağlamasını desteklemektedir.

Frazer'in bakış açısı incelendiğinde ise; evrimsel, sosyal ve psikolojik olmak üzere işlevselciliğe dair üç temel yaklaşım ile karşılaşılmaktadır. Evrimsel işlevsellik: inanç ve kültürlerin insanlık tarihindeki evrimini yansıttığını savunmuştur. "Altın Dal" adlı kitabında, büyü ve dinin, ilkel insanın doğaya hâkim olma çabalarından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Sosyal kontrol: İnanç ve kültürlerin toplumsal kontrolü sağlamada önemli bir rol oynadığını düşünmüştür. Örneğin; tabulardan ve dinî cezalandırmalardan bahsederek, insanların toplum normlarına uymasını sağlayan mekanizmalar olarak tanımlamıştır. Psikolojik işlevsellik: inanç ve kültürlerin bireylere anlam ve güvenlik sağladığını ve toplumsal uyumu teşvik ettiğini kabul etmiştir (Frazer, 1991: 34-65). Ancak, Malinowski'den farklı olarak, Frazer bu işlevleri daha çok evrimsel bir çerçeve içinde ele almıştır.

Genel olarak bakıldığında, Malinowski ve Frazer'a göre; her kültürel unsurun, toplumun işleyişine katkıda bulunan bir işlevi; ritüeller, gelenekler, inançlar, sosyal kurumlar ve hatta sanat eserleri gibi kültürel unsurların her birinin bir amacı vardır. Kültürün unsurları, bir bütün olarak birbirine bağlıdır. Kültürün bir parçası değiştiğinde, diğer parçalar da bunu telafi etmek için değişmektedir. Hem Malinowski hem de Frazer, inanç ve kültürlerin toplumların işleyişinde önemli bir rol oynadığını kabul etmişlerdir. Malinowski, daha çok pratik ve psikolojik işlevselliğe odaklanırken, Frazer evrimsel ve toplumsal işlevselliği vurgulamıştır. Her iki yaklaşım da inanç ve kültürlerin toplumsal düzenin korunmasında, bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasında ve insanlığın tarihsel gelişiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Malinowski ve Frazer, inanç ve kültürlerin işlevsel olarak değerlendirilmesinde farklı yaklaşımlara sahip olsalar da her ikisi de bu unsurların toplumun işleyişinde oynadığı önemli rolü vurgulamışlardır. Her iki düşünür de inanç ve kültürlerin toplumsal yapıyı desteklediğine ve bir arada yaşamayı kolaylaştırdığına inanır.

Halk edebiyatı yaratmalarının işlevleri konusunda, Malinowski ve Frazer'ın araştırmalardan yararlanarak bir model oluşturan William R. Bascom'dur. Bascom'a göre halk edebiyatı ürünlerinin işlevleri en basit şekliyle; eğlence, eğitim, toplumsal kontrol, kimlik ve dayanışma işlevleridir. Eğlence işlevi; folklor, topluluk üyelerine keyifli vakit geçirme ve stres

atma fırsatı sunar. Masallar, fıkralar, bilmeceler ve halk şarkıları eğlence amaçlı anlatılır. Eğitim işlevi; toplumun kültürel değerlerini ve normlarını yeni nesillere aktarmada önemli bir araçtır. Efsaneler ve atasözleri, ahlaki dersler vererek toplumun kurallarını pekiştirir. Toplumsal kontrol işlevi; folklor, toplumun kurallarını ve ahlakî değerlerini korumak için kullanılır. Korku hikâyeleri veya kıssadan hisse çıkarılan anlatılar, bireyleri disipline etmeye yardımcı olur. Kimlik ve dayanışma işlevi; folklor, bireylerin belirli bir gruba aidiyet hissetmesini sağlar. Destanlar, kahramanlık hikâyeleri ve milli mitolojiler, kolektif kimliği güçlendirir. Bascom'a göre folklor sadece keyfi bir anlatım biçimi değil aynı zamanda toplumun işleyişine katkı sağlayan bir sistemdir. İşlevselci yaklaşım, folklorun kültürel sürekliliği sağlamadaki rolünü vurgular (Bascom, 2005: 125-151).

Çalışmada, Yörüklerin gerçekleştirdikleri ritüeller, işlevselcilik kuramı açısından değerlendirildiğinde bireysel ve toplumsal düzeyde birden fazla işlevi yerine getiren önemli pratikler olarak karşımıza çıkar. Bu ritüellerin toplumsal bütünleşme, kültürel aktarım, sosyal kontrol ve eğlence işlevlerini yerine getirdiği görülür. Göçebe yaşam tarzına sahip olan Yörükler; düğün, yayla göçü, doğum ve ölüm gibi önemli geçiş ritüellerinde halk anlatılarını, müziği ve sembolik davranışları etkin bir şekilde kullanırlar. Örneğin, baharın gelişini kutlayan ve topluluğun doğayla uyumunu pekiştiren Hıdırellez ritüeli hem eğlence hem de toplumsal dayanışma işlevi görür. Aynı şekilde, düğün törenlerinde söylenen maniler ve gerçekleştirilen oyunlar, genç kuşaklara kültürel değerleri öğretirken, toplum içindeki sosyal rolleri de belirginleştirir. Ayrıca, kötü ruhlardan korunma veya bereket getirme amacıyla yapılan pratikler, toplumsal kontrol mekanizmalarını destekleyerek inanç sistemini pekiştirir. Bu bağlamda Yörük ritüelleri, sadece birer geleneksel uygulama değil, aynı zamanda topluluğun işleyişini sürdüren ve kimlik bilincini güçlendiren işlevsel unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Yörük ritüelleri genel olarak işlevselcilik kuramı çerçevesinde şu şekilde ele alınabilir:

a) Toplumsal Uyum ve Dayanışmayı Sağlama

Ritüeller, Yörük topluluklarında ortak değerlerin ve inançların pekiştirilmesini sağlar. Örneğin; yağmur duaları, bereket ritüelleri ya da yayla göçü sırasında yapılan törenler, topluluğun birlikte hareket etmesini teşvik ederek dayanışmayı artırır. Bu tür uygulamalar, bireylerin topluluğa aidiyet duygusunu güçlendirirken, aynı zamanda geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasına aracılık eder.

b) Doğa ile Uyum ve Kontrol Sağlama

Doğanın merkezde olduğu Yörük ritüelleri, çevresel koşullara uyum sağlamayı amaçlar. Örneğin, su kaynaklarına yönelik ritüeller, doğa ile uyum içinde yaşama çabasını temsil

ederken, aynı zamanda bu kaynakların kutsallığını vurgulayarak korunmasını sağlar. Bu durum, ekolojik dengenin devamına da katkı sunar.

c) Psikolojik Rahatlama ve Manevi Destek

Zorlu yaşam koşulları içinde yer alan Yörükler, ritüeller aracılığıyla belirsizlikle başa çıkar. Özellikle yağmur ya da bereket ritüelleri gibi uygulamalar, bireylere manevi bir destek sunarak gelecek kaygısını hafifletir. Ritüel katılımı, bireylerin doğa güçlerini kontrol edebilme hissini yaşamasını sağlar ve psikolojik olarak rahatlatıcı bir işlev üstlenir.

d) Toplumsal Roller ve Hiyerarşinin Pekiştirilmesi

Ritüeller, Yörük topluluklarındaki liderlik, yaşlılık ya da bilgelik gibi sosyal rollerin vurgulanmasına da yardımcı olur. Örneğin, yağmur duasını kimin yöneteceği ya da bir ritüelde adak sunma görevini kimin üstleneceği, toplumsal hiyerarşinin ve otoritenin yeniden üretilmesini sağlar. Bu bağlamda ritüeller, topluluğun düzenini ve istikrarını sürdürmeye katkı sunar.

e) Kültürel Mirasın Devamı ve Kimlik İnşası

Yörük ritüelleri, eski Türk inançlarının (Akkoyun, 2013: 9) ve Halk İslamı'nın birleştiği bir sentezi temsil eder. Ritüeller, bu kültürel mirasın korunmasını, aktarılmasını ve Yörük kimliğinin tanımlanmasını sağlar. Bu bağlamda, ritüeller sadece dinî veya pratik bir amaca hizmet etmez, aynı zamanda Yörük kültürünün sürekliliğini temin eden birer araçtır.

1. Dağ ve Yaylalar ile İlgili İnanmalar ve Uygulamalar

Yörükler, doğayla iç içe yaşayan bir toplum olarak, doğaya yönelik güçlü bir manevi bağlılık ve saygı geliştirmişlerdir. Bu bağlılık, eski Türk inanç sistemleri, Halk İslamı ve günlük yaşam pratikleriyle harmanlanarak inanış ve ritüellere yansımıştır (Artun, 1966: 45). Yörüklerin doğaya dair inanmaları, tabiatın kutsal unsurlarıyla iletişim kurmaya, onlardan yardım istemeye ve koruma sağlamaya yönelik zengin bir uygulama bütünü oluşturmuştur. Doğayı bir yaşam kaynağı, kutsal bir varlık ve ilahi güçlerle bağlantı kurulan bir mekân olarak gören Yörükler; özellikle dağlara, yaylalara, ağaçlara, ormanlara ve su kaynaklarına manevi değer ve kutsiyet atfetmişlerdir.

Yörükler için dağlar ve yaylalar büyük bir öneme sahiptir. Geleneksel olarak göçebe bir yaşam tarzı benimseyen Yörükler, dağlık ve yayla alanlarında sürdürdükleri hayvancılık faaliyetleri ile geçimlerini sağlamaktadır. Özellikle küçükbaş hayvancılık (koyun ve keçi ürünleri), Yörüklerin temel ekonomik faaliyeti olmuştur. Yaylalardaki serin iklim, hayvanların yaz boyunca otlaması ve sağlıklı bir şekilde yetişmesi için uygun bir ortam sağlamıştır. Kışın ise dağların eteklerine ve daha ılıman bölgelere göç ederek yaşamlarını idame ettirmişlerdir

(Eröz, 1966: 44). Bu alanlar, yalnızca sosyal ve ekonomik değil, aynı zamanda kültürel ve manevi değerler bakımından da Yörük toplulukları için önemlidir.

Yörüklerin dağlara ve yaylalara kutsiyet yüklemesinin temelinde eski Türk inançlarının ve özellikle dağ kültürünün izlerini görmek mümkündür. Birçok inanç sisteminde, dağlar yükseklikleri ve göğe yakın olmaları sebebiyle kutsal kabul edilmiş ve Tanrıların ikamet ettikleri mekânlar olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda Tanrı'nın güç ve kuvvetinin de timsali olmuştur (Bayat, 2010:70-71). İnanç tarihi içerisinde, çeşitli milletlerin kutsal saydığı dağları olmuştur. Mitolojik dağlardan olan Kaf Dağı'nın yeryüzündeki bütün dağların anası olduğuna inanılmıştır (Gökyay, 2000: 78). Önal çalışmasında (2003: 100); Semavî dinlerde de dağların, önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır. Tur-i Seynâ Dağı, Golgotha Dağı, Hira Dağı örnek olarak gösterilebilir. Eski Türk inancına göre; dünya yaratılırken göğün, yerin ve yer altının (yani tanrılar, insanlar ve ölüler) birleştiği ve bunları bir araya getiren merkez konumdaki unsurun dağ olduğuna inanılmış ve dağlar bu şekilde kutsallaştırılmıştır (Eliade, 1992:1-46, Akt. Kaya, 2001:203).

Dağ kültü, Moğollarda, Altay halklarında ve Anadolu'nun pek çok bölgesinde varlığını sürdürmüştür (İnan, 1998: 416-418). Her boyun ve her oymağın kendine has kutsal kabul edilen ve örnekleri çoğaltılabilecek “ıduk dağları” bulunmaktadır. Eski Çin kaynaklarında, Türk hanedanlarına özel kutsiyet atfedilen dağlar olduğu belirtilmiştir. Örneğin; Orhun yazıtlarında, devletin yönetildiği yer Ötüken Dağı'dır (Önal, 2003: 102). Yine eski Türk inanç sistemi içerisinde dağların kendilerine özgü ruhlarının olduğu düşünülmüştür. Bu ruhlara bir saygısızlık yapılırsa, dağ ruhlarının kızabileceğine ve saygısızlık yapanı cezalandırabileceğine, o kişi veya kişilere hastalık gönderebileceğine inanılmıştır (Önal, 2003: 101). Bu bağlamda Tanrıların ya da dağ iyelerinin vereceği musibetten, cezadan korunmak adına ve onları memnun etmek için dağlarda gerçekleştirilen belli başlı ritüeller bulunmaktadır. İslâmiyet öncesi Türklerin, yılın beş ve sekizinci ayında kurbanlar kesmesi, atalarını anması, dinî ayinler düzenlemesi (Önal, 2003: 101), Hunlar'ın Han-yoan Dağı'nda, her yıl Gök Tanrı'ya kurbanlar kesmesi (İnan, 1976: 100-140), şamanların her yıl önce at üzerinde dağın etrafında dönmesi, yani bir manada tavaf etmesi sonra dağa çıkıp göğe kurban sunması (Roux, 1994: 89), kutlu dağların koruyuculuğuna inanıldığı için, Türklerin ölülerini yüksek yerlere gömmesi (Önal, 2003: 105) örnek olarak gösterilebilir. Altay Türklerinin efsanelerinde Altay Dağı olarak bilinen kutsal bir dağ bulunmaktadır. Bu dağ çocuğu olmayan kadınların, hastalığına şifa arayanların, gelip dua ederek kurban kestikleri kutsal bir alan olmuştur (Ergun, 1996: 68). Yine Altaylarda yüksek dağ tepelerinde obooların olduğu ve insanların bu obolara adak taşı bıraktığı bilinmektedir.

İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte dağlara yüklenen kutsiyet kaybolmamış ve dağlar tazim edilmeye devam etmiştir. Yörüklerin, dağlarda uyguladığı ritüeller de İslam öncesi uygulanan ritüellerle ortaklık göstermektedir. Aydın ili, Kuyucak ilçesinde tespit edilen; Taşoluk, Musakolu, Yeşildere, Belenova, Kayran, Pamukören, Gencelli mahallelerinde, Yörükler tarafından dağlarda ve yaylalarda gerçekleştirilen ve derlenen ritüeller; adak ve kurban uygulamaları, dilek ve dua uygulamaları, mevsimlik ve doğa şenlikleri, kutsal mekân ziyaretleri ve uygulamaları şeklindedir.

1.1. Dilek ve Davranışlar ile Gerçekleştirilen Uygulamalar

Dilek ve davranışlarla gerçekleştirilen ritüeller yüksek bir dağ tepesinde olabileceği gibi dağ ve çevresinde yer alan kutsal mekânda, kayaların ve bazı ağaçların çevresinde de gerçekleştirilmiştir. Halk buralarda dua ve ibadet etmenin daha etkili olacağına inanmaktadır. Sahada derlenen dilek ve davranışlar ile gerçekleştirilen uygulamalar; dua etmek, niyaz etmek, tavaf etmek ve secde etmektir.

1.1.1. Dua Etme

Dua kelimesi, “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz” anlamında kullanılmaktadır. İslamî literatürde ise; “Allah'ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf etmesini, sevgi ve tazim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini” ifade etmektedir. Duadaki maksat insanın içerisinde bulunduğu hâli Allah'a arz etmesidir. Bir manada dua, kul ile Allah arasındaki iletişim olarak düşünülebilir. Bu iletişimin temelinde de insanın üstün bir güç olarak varlığını benimsediği kudret karşısında duyduğu saygı ve ümit hisleri vardır. Dua, kurulan bu irtibat ile insanlar için ihtiyaç ve eksiklerini telâfi edebilecek bir vasıta (Cilacı, 1994: 553). Kutsalın varlığına inanmış olan herhangi bir insan, inancı dolayısıyla sadece ona ram olmakta ve fitraten dualarında sadece o kutsala yönelmekte ve ondan yardım ummaktadır. Zor zamanında veya herhangi bir anında aciziyetinden dolayı da iman ettiği o kutsalın yakınlığına şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Hangi dine mensubiyeti bulunursa bulunsun dua insanın bir manada sığınağıdır. Kendisini manen rahatlatacak husus da dua ile mümkündür. Bu sebeple de insan tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır ve her toplum kendi inancı bağlamında uygulamalar gerçekleştirmiştir.

Farklı dini örnekler incelendiğinde mesela; Antik Dönem Hristiyanları için dua önemlidir. Müslümanlıkta olduğu gibi dua Tanrı'ya ulaşma ve bir yakarıştır. Orta Asya şamanlarının da geçiş törenlerinde, dinî törenlerde, sağaltım uygulamalarında dua ettiği bilinmektedir. Moesbach'ın derlediği metinler incelendiğinde, şamanın şifa yapabilmek için Tanrı'dan çifte-görüş yetisi, ilahî gücü sembolize eden at, boğa, bıçak ve hastayı arıtma

sürecinde, hastanın bedenine fırlatılacak sihirli bir taş istemekte ve dua etmektedir (Eliade, 2014: 154). Kurban törenlerinde şamanın tayın ruhunu göğe götürdüğü ve bu süreçte yır ve dualar okuduğu, bereketli bir av için dualar okuduğu, ölüm törenlerinde de şamanın ölü ile birlikte yer altı dünyasına doğru yola çıktığı ve yine dualar okuduğu bilinmektedir (Eliade, 2014: 230-242).

İslamiyet'in kabulü ile de dua uygulamalarının devam ettiği görülmektedir. Çalışma kapsamında tespit edilen Yörük duaları; hayvanlar için bereket duası, yağmur duası ve göç duasıdır. Hayvanlar için bereket duası: “Ya Rabbim, bu sürüye bereket ver, hayvanlarımızı sağlıklı eyle, otlaklarımızı yeşillendir, suyumuzu eksik etme.”, yağmur duası: “Allah'ım, rahmetini gönder, kurumuş topraklara can ver, otlaklarımızı yeşert, hayvanlarımızın rızkını bol eyle.”, göç duası: “Allah'ım, yollarımızı açık eyle, sürümüzü kazadan beladan koru, yaylamıza huzur içinde varmayı nasip eyle.” şeklindedir (Cangul, 2025: 95).

1.1.2. Niyaz Etme

Kutsallığı kabul edilen dağ, kaya, ağaç ya da kutsal ziyaret mekânına dair diğer uygulama niyazdır. Niyaz kelimesi sözlükte; “yalvarma, yakarma” olarak açıklanmıştır (Türkçe Sözlük 2015: 1478). Kelimenin ıstılah manası; “ihtiyacı olma, sevgi gösterisinde bulunma, dostluk, dua etme, selâm, hürmet, hediye” olarak açıklanmaktadır (Uludağ, 2007: 165). Tasavvufi olarak ise; “mürşide karşı saygılı olmak, onun elini öpmek, eteğini tutmak ve mürşit huzurunda edep ile himmet istemek” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır (Cebecioğlu, 2009: 484). Çalışma kapsamında kutsal kabul edilen mekânlarda ise niyaz genel olarak eşige basmama, kutsal şahsiyete ait olan mezar yapısına selam verme ya da taşını öpme olarak görülmektedir. Niyaz uygulaması, Antik Dönem'de rahipler ve halk, Orta Asya'da şamanlar ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte yatır ve türbe ziyaretlerine gelen kişiler ve Yörük toplulukları tarafından uygulanmaktadır.

Antik Dönem kaynakları incelendiğinde tapınakların bulunduğu yerleri ziyaret eden ve altarlara kurban sunan ziyaretçiler rahiplerin yönlendirmesiyle öncelikle tapınaklara selam vermiştir. Özellikle Asklepion'a gelen hasta ziyaretçilerin eşige basmadan geçirildiği ve bu eşiklere secde ettiği bilinmektedir (Hughes, 2000: 67). Burada eşige basılmamasının ve secde edilmesinin nedeni kutsal olarak kabul edilmesiyle ilgilidir ve bu da niyaz uygulaması içerisinde değerlendirilmektedir.

Niyaz uygulaması Orta Asya şamanları tarafından da gerçekleştirilmiştir. Şamanlarda iyelere saygı göstergesi olarak selam vermektedir. Ayrıca şaman inancında da eşige basmama ve eşik önünde eğilme uygulaması vardır. Şamanlar ongun yahut tözün eşigin altında gömülü

olduğuna inanmıştır. Bir diğer inanca göre eşğin sahipleri bulunmaktadır ve bunlar “astana cini” olarak adlandırılmaktadır. Eşikte oturan ya da elini bağlayan birini gördüklerinde onu çarpabilirler (Beydili, 2005: 204). Volga Türkleri bu iyeyi “öy iyesi” olarak adlandırmaktadır. Hatta öy iyisini memnun etmek için, ziyaretlerde eşğe sunulan kurbanlar gibi onlarında çadır eşiklerinde kurban sunduğu bilinmektedir (Kalafat, 1990: 58-59).

İslamiyet ile birlikte niyaz uygulamasının devam ettiği görülmüştür. Özellikle dağ, kaya, ağaç ve yatırları ziyaret eden ya da burada konaklayan Kuyucak yörükleri, selam vererek yeri ya da varsa mezar taşını üç defa öpmüştür. Aynı zamanda eşğe olan saygı devam etmiştir. Eşğe niyaz için eğilenler ve üç kere öpenler, eşğe alnını sürenler de vardır. Yörükler arasında, eşğe saygısızlığın musibet yahut uğursuzluk getireceğine inanılır. Niyaz uygulaması, selam verme ve secde etme haricinde ayakta durarak da gerçekleştirilmektedir. Niyaza duruşun iki farklı çeşidi bulunmaktadır; özellikle Tahtacı Yörükler birincisinde, kutsal olarak kabul ettikleri mekânda sağ ayak başparmağını, sol ayak başparmağı üzerine getirir, ellerini çapraz şekilde bağlar ve kutsal şahsiyetin mezarı huzurunda hafif öne eğilir. İkincisi ise; yine sağ ayak başparmağını, sol ayak başparmağı üzerine getirir, sağ elini kalbi üzerine koyar, sol eliyle de göbeğini bağlar ve kutsal mekân huzurunda öne doğru eğilir (Cangul, 2025: 225).

1.1.3. Tavaf Etme

Tavaf, bir şeyin çevresinde dönmek, dolaşmak manasında kullanılmaktadır (Öğüt, 2011: 178). İslamiyet öncesi kült, inanç ve dinlerde de tavafın uygulandığı bilinmektedir. Özellikle Hinduizm, Budizm inançları, İran ve Roma geleneklerinde tavafa benzer ritüeller bulunmaktadır. Antik Dönem kaynakları incelendiğinde aziz mezarlarının da etrafında üç kez döndüğü bilinmektedir. İzmir’de bulunan Aziz Polikarpos’un kabri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Hristiyanlar azizin ruhu için çaput bağlama uygulaması ve tavaf etme uygulaması gerçekleştirmişlerdir. Yine benzer bir şekilde Denizli’de bulunan ve bir dönem piskoposluk merkezi olan Hierapolis Antik Kenti Aziz Philippus Mezarı da Hristiyanlar tarafından ziyaret edilmiş ve dilekler dilenerek tavaf edilmiştir (Hasluck, 2012: 54). Kaynaklar incelendiğinde Akçay Vadisi hâkimiyetinde Bargasa/ Piginda Antik Kenti’nden bahsedilmektedir. Kent, Bozdoğan ilçesi Çamlıdere mahallesinin yaklaşık 7 kilometre kadar kuzeyinde kalmaktadır. Kent, tiyatro ve Heraion adı verilen kutsal yapıları ile önem kazanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalar neticesinde kentteki “Zeus Pigindenos Kültüne” dair sonuçlara ulaşılmıştır. Kent içerisinde bir Zeus Tapınağı olduğu da bilinmektedir. Bu tapınağı ziyaret edenlerin tapınak etrafında üç kez döndüğü bilinmektedir. Ayrıca Tanrı Apollon’un doğumu sırasında onun kutsallığının göstergesi olarak kuğu kuşlarının adanın üzerinde yedi kez döndüğünden ve o

günün ayın yedinci günü olduğundan bahsedilmektedir (Aydın, 2005: 75). Bu uygulama Orta Asya şamaları tarafından da devam ettirilmiştir.

Şamanların kutsal kabul ettikleri dağları bulunmaktadır. Bu dağların iyeleri ile iletişime geçebilmek adına her yıl önce at üzerinde dağın etrafında döndükleri daha sonra da göğe kurban sundukları bilinmektedir (Roux, 1994). Yine Altaylar; üç adet kutsal kayın ağacı bulur ve bu ağaçlara on dokuz parça beyaz, mavi, kızıl, bezler asarmış; kurban etini kayın ağaçlarından birinin altına koyup doğudan batıya üç kez dönerek dolaşırlarmış (İnan, 1995: 87). Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar da kutsal kabul ettikleri ağaçların etrafında dönmüş, adak adanmış ve kurban kesmişlerdir (Ocak, 2015: 132). Oboo kültürüne bağlı olarak da tavaf uygulamasının gerçekleştirildiği görülmüştür. Kurban adakları haricinde, oboo üzerine demir para atma, ağaç parçası atma, kımız ve votka gibi içecekler saçma gibi adak ve saç ritüelleri tamamlandıktan sonra obooların etrafında üç kez dönüldüğü ve dilek dilendiği bilinmektedir (Alyılmaz, 2011: 26). Gerçekleştirilen bu ritüellerin İslami Dönem’de de devam ettiği gözlemlenmiştir.

Kutsal mekânların etrafında dönme ya da dolaşma uygulaması Yörükler tarafından devam ettirilmiştir. Özellikle Kuyucak ilçesi Sarıcaova mahallesi tahtacı Yörüklerinin belli zamanlarda; Melih Dede, Abbas Dede, Dedeler Yatırı, Orman Baba, Çanakçı Baba, Celal Baba, Emir Sultan Türbesi çevresinde şenliklerde üç kez dilek dileyerek döndükleri ve adak adadıkları görülmüştür (Cangul, 2025: 230).

1.2. Adak ve Kurban Uygulamaları

Divânü Lûgati’t-Türk’te kurban kelimesinin karşılığını “yağış” olarak görmekteyiz. Yağış kelimesi İslamiyet Öncesi Dönem’de Türklerin adak için kullanmış oldukları kurbanı temsil etmektedir. Bu dönemde yağış aynı şekilde tanrılara yakınlaşmanın bir gerekliliği olarak putlara sunulmuştur. Sözlükte kurban kelimesinin karşılığı olarak verilen bir diğer kelimenin “ıdhuk” olduğu görülmektedir. İdhuk kelimesi, adak anlamındadır ve bu hayvana herhangi bir şekilde yük taşıtılmamakta, süt ve yününden faydalanılmamaktadır (Besim Atalay, C. I; 65). Karşılaştırmalı Türk lehçeleri Sözlüğü incelendiğinde ise kelime ufak ses değişiklikleri ile “gurban, korban, kurbandık, kurmandık” şeklinde kullanılmıştır (Ercilasun, 1991: 516). İslamî literatürde ise kurban kelimesi; “Allah’a yaklaşmak, Allah’a yakınlık sağlamak, ibadet (kurbet) için belirli gün ve zamanlarda kurban olarak kabul edilen belirlenmiş hayvanları kesmek” manasında kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 2002: 436). Görüldüğü üzere kurban kelimesi her ne kadar farklı kelimeler ile karşılık bulsa da amaç kutsiyet atfedilen Tanrı vb. ilahî güç ile yakınlık elde etmektir.

Kurban, ritüel bağlamında incelendiğinde; hayvanların kesilmesi ve kan akıtılması ile sunulan kurbanlara kanlı kurban adı verilmekteyken, herhangi bir şekilde kanı akıtılmayan ve bir nesneyi içeren sungulara kansız kurban adı verilmektedir (Düzbayır, 2013: 4, Erginer, 1997: 123). Kanı akıtılmayan sungulardan kasıt ise özellikle Yakut Türkler’inde görülen kurban olarak sunulacak olan hayvanın kesilmeden doğaya bırakılması örneğidir (Bekki, 1996: 18).

Kansız kurban bazı topluluklarda saçı olarak da adlandırılmıştır; Abdulkadir İnan, saçı kavramını şu şekilde açıklamaktadır: “...Saçı her kavmin kendi emeğiyle kazandığı en kıymetli ve mübarek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe kavimlerde süt, kıymız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde para vesaire saçı olarak kullanılır. Ruhlara saçı yapma âdeti, dinî telakkilerin muayyen bir safhasında bütün dünya kavimlerinde yalnız görenek olarak son zamanlara kadar devam ettiği malumdur. Biri hakkında hayırlı bir haber söylerken ‘darısı başımıza!’ temennisi işte bu eski adetten kalma bir hatıradır...” (İnan, 2000: 100).

Kurban ritüeli tarihsel süreç içerisinde araştırıldığında da görülüyor ki ilk örnek; Hz. Âdem’in Oğulları Habil ve Kabil’in Allah’a sunmuş oldukları kurbandır. En meşhur hadise ise Hz. İbrahim’in oğlunu kurban olarak sunmasıdır ki bu bağlamda ilkel dönemlerde diğer bir sungu insan kurbanıdır. İnsan kurbanı ve kesik baş kültü ile ilgili Eliade (2003,22); Anadolu’da ilk çağlarda hasat mevsimi dolayısıyla icra edilen insan kurbanı ve kafa kesme ayinlerine örnek olarak Frigyalılar’ı göstermektedir.

Antik Dönem insanların da inançları bağlamında kurban ritüeli gerçekleştirdikleri görülmüştür. Bu ritüeli gerçekleştirme amaçları tanrılara saygı göstergesi, kötülüklerden korunma olmasının yanında kehanet bilgisine ulaşma çabasıdır. Genellikle insanların savaş, düğün vb. gibi önemli işleri yapmadan önce ya da tamamladıktan sonra, dinî törenlerde tanrılara çeşitli hayvanlar kurban ettikleri görülmüştür. Ephesos’taki ritüeller bu çalışmaya örnek teşkil etmektedir. Ephesos’ta, tapınmanın gerçekleştiği süreçte tanrılar ve tanrıçalar için yukarıda bahsedildiği üzere dinî törenler, özel adak günleri ve kurban ritüelleri düzenlenmiştir. Mesela; Ephesos’ta, Artemis onuruna festivaller yapılmıştır. Festivallerin yapıldığı tarihler kutsal gün kabul edilmiş ve o gün herkese izin verilmiştir. Aynı zamanda bir barış ortamı hâkimdir. Festivale katılan kişilere dair ayırım da gözetilmemiştir. Vatandaşlar, yabancılar ve köleler katılabilmişlerdir. Kurban töreni ve danslar gerçekleştirilmiştir (Eren, 2023: 21). Genellikle bu törenlerde boğa kurban edildiği bilinmektedir. Ayrıca bu dinî törenlerde kutsiyet atfettikleri ve tanrı, tanrıça adına kestikleri kurbanları görevli hadım rahip ve rahibeler üstlenmiştir. Tanrıça onuruna şenlikler düzenlemek, dinî yemekleri organize etmek ve kurban ritüelleri gerçekleştirmek onların görevidir (Üreten, 452-495). Kült kutlamalarında da kurban sunulduğu

görülmüştür. Örneğin; Karpophoros kültü, Ephesos'un kamusal alanında önemli bir konuma sahiptir. Erken İmparatorluk Dönemi'nde mysterlerin, Demeter Karpophoros kültürünü kurbanlarla kutladıkları da bilinmektedir. Apollon'a adanmış olan adak levhalarında da bu törenleri anlatan sahneler resmedilmiştir. Antik Dönem'de hayvan kurbanlar ve kansız kurbanlar dışında insan kurban edildiği de bilinmektedir. Özellikle Ares için sunulan kurbanlar sürü hayvanlarından başka, at ve savaş tutsaklarıdır. İnsan kurbanı ritüeli diğer kurbanlardan farklı olarak uygulanmaktadır. Herodotos (Herodot. IV-62) şu şekilde anlatmaktadır; şarap serpilen kurbanın kafası kesilir, akan kanı bir leğene biriktirilerek adı geçen demir kılıcın bulunduğu podyuma taşınır ve bu kan kılıcın üzerine dökülür. Baş kesilen kurbanın sağ kolları, elleriyle beraber omuz başlarından parçalanarak gökyüzüne fırlatılmasıyla tören son bulur. (Can, 2015: 87). İnsan kurbanı ritüeli yukarıda bahsedildiği üzere daha sonralarında Anadolu'da keşik baş kültürüne evrilmiş ve kahramanlık motifi olarak kullanılmıştır.

Kurban kehanet bilgisine ulaşabilmek ve Tanrı ile iletişim kurabilmek için de sunulmaktadır. Kehanet Tanrısı Apollon ile bağ kurmak isteyen Pythia'nın Apollon ile bağlantıya geçmesi için belli başlı ritüeller uyguladığı bilinmektedir. Verilen bilgiye göre Pythia; öncelikle Kastalia kaynağında banyosunu yapmaktadır (Morford & Lenardon, 1985: 161; Morford & Lenardon, 2003: 233; Berens, 2013: 195). Banyo ettikten sonra kutsal ile bağ kurabilmek adına keçi kurban etmektedir.

Eski Türklerin gelenekleri incelendiğinde kurban uygulamasının onlar tarafından da gerçekleştirildiği görülmektedir. Türklerin ayinlerinde her zaman kurbanın yer aldığı bilinmektedir. Her törende at yahut koyun sunulmaktadır. Orhan Şaik Gökyay konuya dair; "Şamanlıkta, kurban sunulmadan ayin ve tören yapılmaz, kanlı kurbanların en önemlisi de at kurbanıdır. En makbül kurban erkek hayvan olur. Oğuzlar türlü vesilelerle verdikleri toylarda 'attan aygır, deveden buğra ve koyundan koç' kırdırılmışlardır" (Gökyay, 2000) şeklinde bilgi vermiştir. Şamanların ateş falı geleneği sürecinde gerçekleştirdikleri uygulamalar bulunmaktadır. Kehanet için yakılan büyük ateşe öncelikle kurbanlar sunulduğu ve sonrasında dualar okunduğu bilinmektedir. Benzer şekilde, Özbek Hanlarından bir kişinin çadırları dolaşarak ateşe yağ attığı bilinmektedir. Bu şekilde de kadınların falına bakarak doğacak çocuğun cinsiyetini söylediğine inanılmaktadır. Burada ateşe yağ atılması kansız kurban örneği olarak görülmektedir. Hun Türkleri'nde de kurban ritüeli uygulanmaktadır. Onlar da Gök Tanrı ve iyelerine, ata ruhlarına kurban kesmişlerdir (Kalafat, 2004: 14). Kansız kurban ritüellerinde ise yukarıda bahsedildiği üzere kanı akıtılmadan bir hayvanı serbest bırakılması yahut kutsiyet atfedilen ata ruhuna herhangi bir saç ya da nesnenin bırakılması ile gerçekleşmiştir. Örneğin;

Şamanların yüksek tepelerde bulunan dağlara ya da yol kavşaklarına kansız kurban örneği olarak taş bıraktıkları bilinmektedir. Altay Türklerinde de yol üzerinde bulunan oboolara taş bırakma ritüeli gerçekleştirilmektedir (Dilek, 2014: 48-49). Bu uygulamanın amacı ata ruhunu memnun etmek, yolda karşılaşılabilecek herhangi bir musibeti engellemek ve ondan korunmak için olduğu belirtilmiştir.

İslamiyet kabul edildikten sonra da adak ve kurban uygulamaları devam etmiştir. Kuyucak Yörükleri tarafından genellikle kanlı kurban olarak; koç, koyun, keçi, horoz ve tavuk kesildiği görülmektedir. Bu durum kişinin ekonomik durumu ile ilgilidir. Kuyucak Yörüklerinin adak ve kurban ritüellerini genellikle yaylalara göç ederken ya da dağ eteklerinde konaklarken gerçekleştirildiği görülmüştür. Özellikle verimli hasat, hayvan doğumları veya başarılı bir yayla mevsimi sonrasında kesilen kurban bir anlamda doğanın sunduğu nimetlere karşı şükran ifadesidir. Bereketin devam etmesi için ilahi güçlerden talepte bulunmayı ve onlarla iletişim kurmayı içermektedir. Uygulama, ilk ava çıktıktan sonra avlanan ilk hayvanın ziyarete sunulması ya da hasat zamanı toplanan buğdaydan ziyarete bir avuç serpmeye şeklinde gerçekleştirilmektedir (Cangul, 2025: 232). Bu ritüelin mantığı; bir değiş tokuş olup ben veriyorum, sen de ver! olarak açıklanmaktadır. Bir anlamda dinsel-büyüsel bir uygulamadır.

1.3. Mevsimlik Doğa Şenlikleri ve Uygulamalar

Doğayla iç içe bir yaşam sürdüren Yörükler mevsimsel döngülerle uyumlu bir şekilde yaşamlarını düzenlemişlerdir. Mevsimlik ve doğa şenlikleri sırasında gerçekleştirilen uygulamalar hem doğanın ritmini takip etmek hem de toplumsal dayanışmayı sağlamak amacıyla önemli bir yer tutmuştur. Saha araştırmaları ve derleme çalışmaları sırasında geleneği sürdüren Yörüklerin mevsimsel uygulamaları, kaynak kişilerden izin alınarak kayda alınmıştır.

Yörüklerin mevsimsel döngüleri; ilkbahar, yaz, sonbahar, kış şeklindedir. İlkbahar, baharın gelişi, uyanış ve göç zamanıdır. Doğa şenliği olarak Hıdırellez bu mevsimde kutlanır. Dağ tepelerinde ateş kültürünün izlerine rastlanılan ateşler yakılır, Yörük toplulukları dilek tutar ve bu ateşin üzerinden atlar. Böylelikle dileklerinin kabul olmalarına inanırlar. Yine dağ tepelerinde ve yaylalarda bulunan su kaynakları da su kültürü bağlamında önemlidir. Yörükler bu suların ya da kaynakların başında ellerine yerden taş alarak dilek diler ve bu taşları suya atarlar (Cangul, 2025: 427).

Hıdırellez kutlamalarında adak adama ve kurban kesme gerçekleştirilen diğer ritüeller arasında yer almaktadır. Antik Dönem kaynakları incelendiğinde bu geleneğin farklı seremoniler ile diğer dinlerde de olduğu görülmektedir. Attouda Antik Kenti'nin çevresinde dikkat çeken yapılardan biri Asar Tepesi'dir. Söğüt (2017: 247) çalışmasında Asar Tepesi

hakkında bilgi vermiş ve şöyle demiştir; “Asar Tepe’nin en üst noktası yer yer doğal taşlardan oluşturulmuş düz bir alan şeklindedir. Burası ilk olarak antikçağda kullanılmış bir toplanma yeri olmalıydı. Anadolu’da benzer konuma sahip pek çok dağ yerleşiminde görüldüğü gibi bu yerler dinsel seremoni mekânları olabilir. Bu tür yerlerin bir benzeri olarak, Herodotos (I. 131) Perslerin gelenek ve göreneklerini anlatırken; özellikle dinlerinin Zeus’a kurban kesmeyi gerektirdiğini ve bunu dağ başlarında yaptıklarını ve Zeus dediklerinin de gök kubbe olduğunu belirtmektedir. Benzer seremoni alanları Hıristiyanlık inancıyla ilgili olarak Doğu Roma Dönemi boyunca da görülmektedir. Beylikler Dönemi’nden sonra İslami bir uygulamaya dönüşen bu şekildeki tören ve toplanma alanlarının varlığı bilinmektedir. Antik Dönem’den günümüze senkretik bir şekilde devam eden bu tür alanların arasındaki farklılık ise insanların kendi inançları ve kültürlerine göre bu seremonilerin şeklini değiştirmiş olmasıdır. Söğüt bir başka çalışmasında (2007: 15-24), “...Ayrıca köylülerin anlattıklarına göre Attouda’nın güneydoğu yönündeki Hıdırellez Tepesi son zamanlara kadar bahar bayramı şenliklerinde hayır yapılan bir yer olarak kullanılmış. Bunun dışında aynı bölgede bu tür yerlerin bazıları halen daha aktif olarak devam ettirilmektedir ...” şeklinde bilgi vermiştir. Buradan hareketle Kuyucak ilçesinde yer alan dağlarda ve buralarda bulunan yatırlarda Yörükler ve yerli halk tarafından hâlâ Hıdırellez’in kutlandığı ve İslamî bayramlaşma geleneğinin burada devam ettiği görülmüştür (Cangul, 2025: 421). Bu örneklem, Orta Asya’daki gelenek ve inanışların Anadolu’ya taşındığını göstermesi açısından önemlidir.

Yaz mevsimi, yayla hayatının başladığı bereket dönemidir. Hayvanların bakımı, süt üretimi ve yaylalarda yaşam bu mevsimde yoğunlaşır. Yayla göçü şenlikleri/festivaller ve hasat şenlikleri Kuyucak Yörükleri tarafından bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Yayla göçü festivalleri Yörükler için hem bir kültürel hem dinî bir ritüel hem de toplumsal bir etkinlik olarak önemli bir yer tutar. Sadece bir yer değiştirme faaliyeti olmayan yayla göçü, doğanın uyanışı, bereketi ve toplumsal dayanışmayı kutlama zamanıdır (Cangul, 2025: 95). Bu dönemde Güneş ve Ay şenlikleri de gerçekleştirilmektedir.

Güneş ve Ay şenlikleri de eski Türk inançlarından kalan ve Yörükler arasında devam eden bir uygulamadır. Yörükler Güneş’in doğuşunu ya da Ay’ın dolunay hâlini dağ başlarında selamlamaya çıkmakta ve selamlama sırasında davul çalmaktadır. Bu uygulama, eski Türklerdeki şaman ayinlerinden izler taşır ve doğa ile kozmik döngülerle bağ kurmayı hedefler (Cangul, 2025: 195). Davul, sadece bir müzik enstrümanı olarak değil, aynı zamanda ritmik titreşimleriyle manevi bir araç olarak görülür. Şamanların davulu, ruhları başka bir boyuta taşımak, kutsal dünyalarla iletişim kurmak için kullandıkları bilinir. Aynı zamanda davulun

güçlü ve derin sesinin, kötülükleri ve kötü ruhları uzaklaştırdığına inanılmaktadır (Eliade, 2007: 67). Bu nedenle, özellikle Ay şenliklerinde, gece karanlığında davul çalmak önemli bir koruyucu ritüel olarak kabul edilir. Yörükler de davulu şenliklerde topluluğun birliğini güçlendirmek, kötü enerjiyi dağıtmak, doğanın enerjisiyle uyum sağlamak ve kutlamaların coşkusunu artırmak için kullanmıştır. Güneş festivallerinde Güneş'in enerjisini temsil eden büyük ateşler de yakılmıştır. Ay festivallerinde ise ateşin etrafında dualar edilerek kötü ruhlardan korunma dileğiyle tütsü yakılmıştır (Cangul, 2025: 395). Bu gelenek, Yörüklerin doğa ile uyumlu yaşam tarzını ve eski inançlarını, İslamiyet ile harmanlanmış bir şekilde sürdürdüklerini gösteren güçlü bir örnektir.

Sonbahar dönemi, Yörükler için doğa ile vedalaşma ve kışa hazırlık mevsimidir. Bu dönemde yaylalardan dönüşler başlar ve erzak hazırlıkları yapılır. Göç öncesinde, yola çıkılmadan önce dualar edilir, süslenen hayvanlar kurban edilir, hayvan doğumları ve hasatların bereketli olması için dualar edilir. Göç ise eğlenceler, danslar, şarkılarla renklendirilir. Yaylaya ulaşıldığında büyük bir kutlama başlar; toplu yemekler yenir, eski geleneksel danslar sergilenir ve yaylaya ulaşıldığı için toplu bir şekilde dualar edilir (Cangul, 2025: 195). Bu festivaller, Yörükler arasında toplumsal bağların pekişmesini, dayanışmanın artmasını sağlarken, gençlerin geleneği ve kültürel değişimleri öğrenmesini sağlar.

Yayladan dönüş zamanında da şenlikler düzenlenir. Bu şenlikler doğanın sunduğu bereket için teşekkür etme ve yeni mekâna sorunsuz bir şekilde ulaşma amacı taşır. Kişinin güvenli bir şekilde seyahat etmesi, yolculuk sırasında yaşanabilecek kazalardan, belalardan korunmak için gerçekleştirilen uğurlama ve yolculuk duaları, kutsal mekânlarda duraklama ve ziyaret gerçekleştirilen ritüeller arasındadır (Cangul, 2025: 85). Bu ikili hem manevi destek hem de yolculuk sırasında huzur ve güven hissedilmesine yardımcı olmak amacıyla önemlidir.

Kış mevsimi, Yörükler için dinlenme dönemidir fakat festival ve ritüeller devam etmektedir. Yörüklerin kış festivalleri ve ritüelleri hem kültürel dayanışmayı hem de doğa ve kutsal güçlerle olan bağları güçlendiren önemli etkinliklerdir. Geçmiş sezonun bereketine şükretmek ve gelecek yıllarda verimin artması için toplu kurban adakları devam etmektedir. Topluluk üyeleri, genellikle bir lider ya da yaşlıların önderliğinde Allah'a şükür niyetiyle toplu namazlar ve bereket için kurbanlar keser. Kesilen kurbanların eti paylaşılır. Kuyucak Yörük mahallelerinde Yörüklerin kış ritüellerinde, ateş kültü bağlamında ateşin koruyucu ve arındırıcı gücü de ön plandadır; Ateş çevresinde toplanılarak türküler söylenmekte, hikâyeler anlatılmakta ve yine kötülüklerden korunmak için dualar edilmektedir. Ayrıca kış aylarında Atalar kültü bağlamında türbe ve yatır ziyaretleri de devam etmektedir. Bu mekânlarda adaklar

adanmaktadır. Bu şenliklerde gerçekleştirilen ritüellerden biri de sürü sayımıdır. Bu sayımda Yörükler, hayvanların boynuzlarına veya yünlerine renkli ipler bağlayarak kötü gözlerden korunmalarını amaçlar. Ayrıca, sürünün gelecekte daha da bereketli olması için toplu dilekler tutulur. Bazı Yörük topluluklarında, kutlama sırasında büyük bir ateş yakılır. Bu ateşin, sürü ve insanlar üzerinde kötü niyetli ruhlardan koruma sağladığına inanılır (Cangul, 2025: 495). Ateşin etrafında dolaşmak ya da bir dal parçası yakıp ateşe atmak, sembolik bir koruma ritüeli olarak görülür.

Sürü sayımı genellikle yayladan dönüş ya da yeni otlaklara geçiş dönemlerinde gerçekleştirilir. Bu süreç sırasında, her bir hayvanın tek tek kontrol edilmesi ve sayılmasıyla birlikte çeşitli ritüeller uygulanır ve kutlamalar gerçekleşir. Kutlamalarda gerçekleştirilen uygulamalar; dua ve şükür töreni, kurban kesimi, davul ve zurna ile eğlence, ateş yakma, kötü ruhlardan arınma ve sürünün geleceği için dualar şeklindedir (Cangul, 2025: 190).

Sürü sayımı dualar ve şükür töreni ile başlar. Sürü sayımı tamamlandıktan sonra, sürünün sağlıklı ve eksiksiz olduğu görülürse, topluluğun ileri gelenlerinden biri ya da bir imam, Allah'a şükretmek için bir dua okur. Bu dua, hayvanların bereketli olması, hastalıklardan korunması ve bolluk içinde bir yıl geçirilmesi dileklerini içerir. Sonrasında sürüden bir hayvan seçilerek kurban edilir. Bu kurban, bereketin artması ve kötü enerjilerden korunmak için bir adak olarak sunulur. Kurban eti, törene katılanlar arasında paylaşılır, böylece toplumsal dayanışma vurgulanır. Kurbanın ardından, davul ve zurna eşliğinde eğlenceler başlar. Yörükler, bu tür etkinliklerde geleneksel halk oyunlarını oynar, türküler söyler ve destanlar anlatır. Bu hem başarıyı kutlama hem de topluluk arasında bağları güçlendirme amacı taşımaktadır. Sürü sayımı kutlamalarında büyük yemekler hazırlanır ve adeta ziyafet sofraları kurulur. Kurbandan elde edilen et ile çeşitli yöresel yemekler yapılır ve tüm topluluk bu ziyafete katılır. Yemek paylaşımı, kutlamanın manevi yönünü pekiştirir. Bazı Yörük topluluklarında, kutlama sırasında büyük bir ateş de yakılır. Bu ateşin, sürü ve insanları kötü ruhlardan koruyacağına inanılır. Ateşin etrafında dolaşmak ya da bir dal parçası yakıp ateşe atmak, sembolik bir koruma ritüeli olarak görülür. Son olarak da Yörükler, hayvanların boynuzlarına veya yünlerine renkli ipler bağlayarak kötü gözlerden korunmalarını amaçlar (Cangul, 2025: 90-120). Ayrıca, sürünün gelecekte daha da bereketli olması için toplu dilekler tutulur.

Yörüklerin dağ ve yaylalara kutsiyet atfetmesi, işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirildiğinde, bu inancın toplumsal yapı ve düzenin sürdürülmesinde önemli işlevler üstlendiği görülür. Dağlar ve yaylalar, Yörüklerin geçim kaynaklarının temelini oluşturan hayvancılığın merkezinde yer alır; dolayısıyla bu mekânlara kutsiyet atfetmek, hem doğa ile

uyumlu bir yaşam biçimini destekler hem de bu alanların korunmasını sağlar. Ritüeller ve inançlar, bu kutsiyet algısını pekiştirerek toplumsal dayanışmayı güçlendirir ve ortak değerlerin aktarılmasını sağlar. Yukarıda bahsedilen; yaylalara göç sırasında gerçekleştirilen törenler, topluluk içinde birlik duygusunu artırırken, aynı zamanda doğa güçlerine karşı manevi bir koruma arayışını yansıtır. Dağlar, güvenlik ve istikrarı temsil ettiği kadar, Tanrı'nın yüceliği ile ilişkilendirilerek manevi bir boyut kazanır. Bu inanç ve uygulamalar, yalnızca bireysel ruhsal ihtiyaçları karşılamakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal düzeni, doğayla uyumu ve kültürel sürekliliği sağlayarak Yörük yaşam tarzının sürdürülebilirliğini temin eder.

2. Ağaç ve Orman ile İlgili İnanmalar ve Uygulamalar

Yörüklerin ağaç ve ormanlarla ilgili inançları ve ritüelleri, doğayla uyumlu yaşamlarının bir yansımasıdır. Bu inanç ve uygulamalar hem eski Türk inançlarının hem de İslam'ın bir araya gelerek oluşturduğu zengin bir kültürel dokuyu ortaya koymaktadır. Yörüklerin, doğanın bir parçası olduklarının bilinciyle ağaçlara ve ormanlara saygı duymaya devam etmelerinin temelinde ağaç-orman kültürünün izlerine rastlanmaktadır.

Tabiat kültürleri içerisinde, ağaç insanlar tarafından kutsiyet atfedilen tabiat unsurlarından biridir (Ergun, 1996: 25). Ağaçlar, yaşamın, doğanın ve yeniden doğuşun sembolleri olarak kabul edilmiştir. İlkel insan, evren içerisinde ağacı kozmik bir güç olarak kabul etmiş ve saygı duymuştur. Kozmik güç olarak tasavvur etmesinin temelinde de hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği ve gençliği sembolize eden bir hayat ağacı vardır. Bu ağacın, yer altı, yer üstü ve gökyüzü şeklinde üç katmandan oluşan âlemi birleştirdiğine inanılır ve dünyanın tam ortasında olduğu kabul edilir (Eliade, 2003: 269). Yine ağacın köklerinin yerin altına, dallarının ise göğe doğru uzanması ilahlaştırılmasını sağlamıştır. Dede Korkut eserinde, Kazan'ın oğlu Uruğ ağaç ile söyleşirken, “Başımı alıp bakacak olsam başsız ağaç, dibini alıp bakacak olsam dipsiz ağaç” diyerek yukarıda bahsedilen ağacın, yeraltında ve yerüstünde sonsuza ulaştığını vurgulamaktadır (Avcıoğlu, 1995:360). Eliade, insan ve ağaç arasında yaşamsal döngü içerisinde bir ilişki olduğunu düşünmüş “...Diğer taraftan, insanın küçük bir filizden gün geçtikçe büyüyen, gelişen ve sonunda bir nedenden dolayı çürüyen ağaçla, kendi yaşamı arasında da paralellik kurduğunu...” (Eliade, 1975:23) ifade etmiştir. Ayrıca ağaçların her mevsim kendilerini yenilemeleri ve filizlenmeleri yani ölmemeleri Tanrı'nın, ruhların ağaçlarda yaşadığı fikrini akla getirmiştir. Benzer bir durum dağ kültüründe ve ateş kültüründe de vardır. Onlar da Tanrı ve ruhların mekân tuttuğu yerler olarak inanılmıştır.

Ağaçlara yüklenen kutsallık düşünüldüğünde her ağaca kutsallık atfedilmediği ve kült konusu olmadığı görülmüştür. İncelenen kaynaklarda; çam, kayın ve çınar benzeri meyvesiz ve

ulu ağaçların kült olarak kabul edildiği vurgulanmıştır (Ocak, 1983:84). Ağaç kültürünün diğer milletlerde yansımaları da farklılık arz etmektedir. Eski Yunanlılar ağaç perilerine inanmaktadır. Eski Mısır'da sikamor adlı bir ağacın varlığından söz edilmektedir. Tanrıların bu ağacın içinde yaşadıklarına inanmaktadırlar. Çin, Hint ve Kızıldereli halkı tarafından da ağaç dünyanın merkezi olarak kabul görmüştür. Yahudilik ve Hristiyanlık'ta da ağaç kültürü, hayat ağacı metaforu üzerinden kendisine yer bulmuştur (Tanyu, 1988: 456-457). Farklı toplumlarda olduğu gibi ağaç Türklerde de kutsal kabul edilmiştir. J. P. Roux, Türklerin arasında ağacın çok fazla saygı gördüğünü vurgulamıştır ve Kaşgarlı Mahmud'un; "Türkler Tengri ismini, büyük ağaç gibi göze büyük görünen her şeye veriyorlar." (Roux, 1994: 123) ifadesiyle vurgulamıştır. Türkler ağaç ve soy bağı da kurmuşlardır. Cüveyni'nin kaydettiği efsaneye göre; Uygurlar gökten inen ışığın ağaçları gebe bırakması sonucu dünyaya geldiklerine ve bu ağaçtan türediklerine inanmışlardır. Altaylarda da böyle bir efsane söz konusudur. Ağacın kökünden dokuz insan ve dokuz ulus meydana geldiğini anlatırlar. Yine Oğuz Kağan Destanı'nda ağaç kavuğundan dünyaya gelen bir bebeğe "Kıpçak" adı verildiği kaydedilmiştir (Cüveyni, Akt, Ocak, 1983:85-86).

Ağaç kültürü türeme haricinde arınma için de Türk topluluklarında kullanılmıştır. Örneğin; Kagnılılar kötü ruhların tasallutuna uğrayan bir bölgeyi ağaç dikerek bu ruhlardan arındırmışlardır (Çoruhlu, 1999: 128). Çeremisler, Buryatlar, Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve Kırgızlar da kutsal kabul ettikleri ağaçlara adak adamakta ve kurban kesmektedir (Ocak, 2015: 132). Nasıl ki ateş kültüründe yanan bir ateş söndürülmüyorsa, bu boylarda da ağaç kurusa dahi kesilmemekte ve adak, kurban sunmaya devam edilmektedir. Ağaçların kesilmemesinin bir diğer nedeni de ağaçların soyları ile bağlantılı olduklarını düşünmesidir. Ağaç kesilirse oymağın ya da milletin neslinin tükeneceğine inanmışlardır (Ergun, 2012: 307-307). Bir anlamda diğer kültürlerde olduğu gibi ağaca yapılan saygısızlık sonucu başlarına bir musibet geleceklerini düşünmüş ve korkmuşlardır.

Türk toplulukları içerisinde kayın ağacı kutsal ağaçların başında gelmektedir. Örneğin; Doğu Türkistan'da Müslüman olan kamlar hastayı büyü ile tedavi ederken yanlarında kayın ağacı bulundurmuşlardır. Ağacın kutsiyeti bulunduğu için bir anlamda ağaçtan yardım istenilmektedir. Yakut kadınları çocuk sahibi olamadığı zamanlarda kutsal kabul edilen bir ağacın dibine gitmiş ve orada dilek dilemiştir. Böylece çocuğu olacağına inanmışlardır. Bu yakarış sonrasında çocukları olursa kutsal ağaçların ruhunu memnun etmek ve şükranlarını ifade etmek için ağacın dibinde kurban kesmişlerdir. Ağaç kültürüne dair Dede Korkut Eseri'nde

de alkış örnekleri görmekteyiz. Her anlatının sonunda, “gölgelice kaba ağacın kesilmesin, yirli kara tagların yıkılmasın” duasına yer verilmiştir (Ergin, 1989: 94).

İslamî Dönem yazılı metinlerine bakıldığında, Hz. Musa'nın ağaç asası, Tuba Ağacı ve Hz. Muhammed'in altında biat aldığı söylenen Rıdvan Ağacı gibi ögeler dikkat çekmektedir (Gölpınarlı-Boratav, Akt. Ocak, 1983:90). İslamiyet'in yayılması sonrasında Anadolu'da ağaca yüklenen kutsiyet devam etmiştir. Bu kutsiyet özellikle ağaç-ata-evliya kültürü ile birleşmiştir. Yukarıda bahsi geçen boy ve oymaklarda uygulanan ritüellerin Yörükler tarafından uyumlulaştırılarak İslam geleneği içerisinde varlığını koruduğunu görmekteyiz.

Saha çalışmalarında Yörüklerin ağaç ve ormanlarla ilgili inanç ve uygulamaları, doğa ile iç içe yaşayan bu topluluğun ağaçlara ve ormanlara atfettiği kutsallığı, bereketi ve koruma anlayışını yansıtır. Ağaçlar, Yörükler için sadece hayvanlarının ve geçimlerinin sürekliliğiyle ilişkili değildir aynı zamanda manevi bir bağ, atalar kültürü ve eski Türk inançlarının izlerini taşıyan bir semboldür. Bu inançlar, İslamî öğelerle harmanlanarak çeşitli ritüel ve uygulamalara dönüşmüştür.

Yörükler, özellikle ulu ve yalnız ağaçları kutsal kabul ederler. Çınar, ardıç, meşe gibi uzun ömürlü ve güçlü ağaçlar, manevi bir bağ ile atalara ve doğanın ruhlarına ulaşmanın bir yolu olarak görülür. Ormanların ve ağaçların, özellikle yaşlı ağaçların, koruyucu ruhlar tarafından mesken tutulduğuna inanılır. Bu nedenle, bu tür ağaçların kesilmesi veya zarar verilmesi tabu olarak kabul edilir. Yörükler, bu tür ağaçlara zarar vermemek için özel bir özen gösterir. Örneğin; ardıç ağacının kesilmesinin uğursuzluk getireceği inancı çok yaygındır. Ağaçlar ve ormanlar, bereket ve bolluğun kaynağıdır. Bir ağaç ne kadar büyük ve verimli ise o kadar kutsal sayılır. Yörükler, kutsal kabul ettikleri ağaçların dallarına bez bağlayarak dilek dilerler. Bu uygulama, eski Türk inançlarındaki şamanik ritüellerden kalmadır ve "ağaca ruhların ulaşması" inancını yansıtır. Yörüklerde, yeni doğan bir bebeğin sağlıklı bir ömür sürmesi ve bereketli bir yaşamı olması için bir ağaç dikilir. Bu uygulama hem doğaya duyulan saygıyı hem de nesillerin sürekliliğiyle doğanın bağını ifade eder. Özellikle bahar mevsiminde, bolluk ve bereket için ormanlık alanlarda topluca dua edilmesi yaygındır. Bu törenlerde hayvan kurban edilir ve topluca yemekler yenir. Bazı kutsal ormanlarda veya ağaçların çevresinde ateş yakmak tabu olarak görülür (Cangul, 2025: 200-250). Ateş, doğayı rahatsız edeceği ve ruhları kızdıracığı inancıyla dikkatle kontrol edilir.

Yörüklerin ağaç ve ormanlara kutsiyet atfetmesi ve gerçekleştirilen ritüeller işlevselcilik kuramı perspektifinde değerlendirildiğinde, bu inanın hem bireysel hem de toplumsal işlevlere sahip olduğu görülür. Ağaçlar ve ormanlar, Yörüklerin geçim kaynaklarını

destekleyen ve doğal yaşam döngüsünün sürdürülebilirliğini sağlayan unsurlardır; dolayısıyla, bu alanlara manevi bir değer atfetmek, ekolojik dengenin korunmasına yönelik bir motivasyon oluşturur. Ağaçlara çaput bağlama, adak adama veya ormanlarda belirli ağaçların kutsal kabul edilmesi gibi ritüeller, topluluk içinde ortak bir inanç ve değer sistemini güçlendirir. Bu uygulamalar, Yörüklerin çevreyle olan ilişkisini hem manevi hem de pratik düzeyde düzenlerken, doğaya zarar vermemeyi teşvik eder. Ayrıca, ağaçların uzun ömürlü ve köklü yapıları, topluluk içinde süreklilik ve dayanıklılık gibi değerlerin simgesi hâline gelir. Ritüeller ve inançlar, toplumsal uyumu artırırken, Yörük kültürünün doğa merkezli kimliğini de pekiştirir. Böylece, bu kutsiyet atfetme anlayışı, sadece dinî veya kültürel bir uygulama değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunması ve doğayla uyumlu bir yaşam biçiminin sürdürülebilirliği açısından da kritik bir işlev taşır.

3. Su ile İlgili İnanmalar ve Uygulamalar

Hayatın kaynağı olarak bilinen su, ilkel toplumlardan günümüze değin kült özelliğini yitirmeden varlığını korumuştur. Anlatılarda evrenin yaratılışı su ile açıklanmıştır (Eliade, 2003a: 196-198). Aynı zamanda suyun; şifalayıcı, arındırıcı, koruyucu bir özelliği vardır. Yaşamın ebediliği de “ab-ı hayat” metaforu üzerinden su ile ilişkilendirilmiştir. Hızır ve ab-ı hayat üzerine pek çok anlatı bulunmaktadır. Suyun sihirselsel-büyüsel uygulamalarda da çok sık kullanıldığı görülmüştür.

Diğer kültürlerde olduğu gibi insanlar suya hem güvenmiş hem de korkmuşlar ve saygı duymuşlardır. Aksi hâlde bir musibete uğrayacaklarını düşünmüşlerdir. Suyun üzerine basmaktan kaçınmışlardır. Kutsal sulara yıkanmak için izin yoksa girmemişler, bu sulara yetişen hayvanları yememişlerdir. Yani suyun kirletilmesine kültürler müsaade etmemiştir. Örneğin; Karagaslar “sug egzi” adını verdikleri kutsal suyun ruhu için kayın ağacına çağut bağlamışlardır (Buluç, 1979: 328-329). Altay Türkleri de hanlarının Khatun Nehri'nin kaynağında oturduğuna inanmış ve hanlarını memnun etmek adına kurbanlar sunmuşlardır (Uraz, 1994: 182). Eski Türklerde çocuğu olmayan kadınlar kurumuş ırmaklara şarap saçmış ve bu saç ile su iyelerini memnun etmek istemişler ve onların yardımıyla da çocuk sahibi olabileceklerine inanmışlardır (Akman, 2002: 5). Benzer bir uygulamayı Dede Korkut eserinde de görmek mümkündür. Deli Dumrul kuru çayın üzerine bir köprü yaptırmış ve geçenden 33 akçe, geçmeyenden ise döve döve 40 akçe almıştır (Ergin, 1989: 189). Bir anlamda kurumuş nehre su vermenin sebebi de iyeleri memnun etmektir. Yine Dede Korkut adlı eserde suya dair alkışlar yer almaktadır.

İslamiyet ile birlikte su kültürünün izlerinin devam ettiği görülmektedir. Su, Yörükler için hem fiziksel yaşamın sürdürülebilirliği açısından hayatî bir kaynak hem de kutsal bir unsur olarak görülür. Eski Türk inançları, Şamanizm ve İslam'ın etkileriyle harmanlanmış bu inanç ve ritüeller, suyun temizleyici, arındırıcı ve bereket getirici özelliklerini vurgular. Yörükler, akan suların, özellikle dağlardan gelen pınar ve kaynak sularının temizleyici ve arındırıcı bir güce sahip olduğuna inanırlar. Bu sebeple akan bir suyu kirletmekten korkar ya da suyun üzerine basmazlar. Su, kötü ruhlardan ve nazardan korunmada etkili bir araç olarak kabul edilir. Suyu yıkanmak ya da suyun üzerinden atlamak, manevi olarak temizlenmeyi sağlar. Ritüel amaçlı su ile yıkanma genellikle sabahın erken saatlerinde, dini bayramlarda ve mevsim geçişleri gibi önemli dönemlerde uygulanmaktadır. Yörüklerin su ile dilek tuttukları da bilinmektedir. Dilek tutulduktan sonra suya taş atma ya da suyun akış yönüne doğru bir şey bırakma gerçekleştirilen ritüellerdendir. Bu uygulamanın dileklerin gerçekleşmesine yardımcı olacağına inanılır. Kuyucak Yeşilova Yörüklerinin bir pınar ya da kaynağın başında dualar ederek suyun bereket getirmesi ve toplumu koruması için kutsama yaptıkları da görülmüştür. Bu ritüelde genellikle suyun etrafına çiçekler ya da tütsüler bırakılmıştır. Kuraklık giderme ritüelleri sırasında da suyun bereket getirdiğine inanılan bir bölgeye topluca gidilir ve dualar edilerek hayvanlar adanır. Yeni yerleşimlerde su bulma ritüelleri de Yörükler tarafından uygulanmaktadır. Bu ritüeller sırasında, deneyimli kişiler doğal işaretleri okuyarak uygun su kaynaklarını belirler. Su bulduktan sonra ise su kaynaklarının çevresinde şenlikler düzenlenir. Bu şenliklerde, suyun kutsallığına dikkat çekilerek oyunlar oynanır, türküler söylenir ve dualar edilir. Yörüklerin doğa ile ilgili inanışlarında su kaynaklarının (pınarlar, ırmaklar) ruhları olduğuna inanıldığı için bu kaynaklara saygısızlık edilmesinin kötü şansa neden olacağı düşünülmekte ve herhangi bir saygısızlık yapılmaması için özen gösterilmektedir (Cangul, 2025: 180-230)

Yörüklerin sulara kutsiyet atfetmesi ve su kaynaklarıyla ilgili gerçekleştirdikleri ritüeller, işlevselcilik kuramı çerçevesinde incelendiğinde, bu inanç ve uygulamaların hem toplumsal uyumu hem de ekolojik sürdürülebilirliği destekleyen önemli işlevler üstlendiği görülür. Su, Yörük yaşamının temel kaynaklarından biridir; hayvancılık, tarım ve temel ihtiyaçların karşılanmasında hayati bir role sahiptir. Bu nedenle, suya kutsiyet atfetmek ve su kaynaklarını korumayı bir manevi sorumluluk olarak görmek, çevresel dengelerin korunmasına yönelik bir motivasyon oluşturur. Yağmur duaları, su kaynaklarına adaklar sunma veya kutsal kabul edilen pınarlarda yapılan ritüeller gibi uygulamalar, topluluk üyeleri arasında dayanışmayı artırır ve ortak değerlerin benimsenmesini sağlar. Aynı zamanda bu ritüeller,

belirsizlik ve doğa karşısında insanların kontrol hissi geliştirmesine olanak tanır, böylece psikolojik bir rahatlama işlevi de görür. Suların kutsal kabul edilmesi, bu kaynakların israf edilmemesini veya kirletilmemesini teşvik ederken, Yörüklerin doğal çevreyle uyum içinde yaşamalarını sağlar. Bu bağlamda, Yörüklerin su ile ilgili inançları ve ritüelleri, yalnızca dinî bir boyut taşımakla kalmaz; aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren, çevreyi koruyan ve kültürel sürekliliği destekleyerek gelecek kuşaklara aktarma sürecinde işlevsel bir mekanizma olarak ortaya çıkar.

Sonuç

Halk İslamı, Yörüklerin inanç ve pratiklerini şekillendiren temel bir çerçeve sunmuştur. Yörükler, İslam'ın temel öğretilerini benimserken, eski Türk inançlarından miras kalan atalar kültü, tabiat kültürleri ve şamanistik unsurları bu çerçeveye dahil ederek özgün bir inanç sistemi oluşturmuşlardır. Bu sentez, Yörüklerin göçebe yaşam tarzıyla da uyumlu bir şekilde, dinin gündelik yaşamdaki uygulanabilirliğini artırmıştır. Halk İslamı bağlamında Yörükler; dualar, adaklar ve bereket ritüelleri gibi İslamî öğeleri dağlar, su kaynakları, yaylalar ve ağaçlar gibi doğal unsurlarla birleştirerek uygulamışlardır. Örneğin; yağmur duaları hem dinî bir ibadet hem de yaşam kaynağı olan suyun temini için bir toplumsal ihtiyaçtır. Aynı şekilde, kurban törenleri ve kutsal kabul edilen alanlarda yapılan ritüeller hem İslamî hem de eski Türk inançlardan izler taşır. Bu yaklaşım, Yörüklerin manevi dünyalarını doğa ile güçlü bir bağ içinde inşa etmelerine olanak sağlamış, aynı zamanda İslam'ı kendi kültürel ve sosyal bağlamlarına uyarlamalarına katkı sunmuştur. Bu bağlamda çalışma, ritüellerin işlevsel boyutunu ele alırken, İslam öncesi Türk inançlarının, İslamî dönemdeki ritüel ve pratikler üzerindeki izlerini de gözler önüne sermektedir. Bu inançların senkretik bir şekilde devamlılık göstermesinin ortaya konulması, kültürel dönüşüm süreçlerini anlamaya yönelik önemli bir açılım sunmaktadır. Eski Türk inanç sistemleri ile İslami öğretilerin bir araya gelerek yeni bir yorum ve uygulama alanı bulması, toplumsal yapıların, ritüellerin ve dinî pratiklerin tarihsel süreklilik ve değişim içinde nasıl şekillendiğini anlamak açısından değer taşır. Bu süreç, bir yandan geçmişin izlerini güncel dinî ve kültürel hayatın içinde korurken, diğer yandan yeni yaşam koşullarına uyum sağlayan dinamik bir yapıyı somut bir şekilde göstermektedir.

İşlevselcilik kuramı kapsamında incelendiğinde görülmüştür ki bu inanç sistemi ve ritüeller, Yörüklerin manevi gereksinimlerini karşılamanın ve bireylerin belirsizliklerle başa çıkmasını kolaylaştırmanın yanı sıra, topluluk içinde birlik ve dayanışmayı artıran, doğanın kaynaklarının sürdürülebilir şekilde kullanılması ve topluluk içindeki rollerin yeniden tanımlanması açısından da işlevsel bir mekanizma, çevreyle uyumlu bir yaşam felsefesine

hizmet eden sosyal bir yapı oluşturmuştur. Böylece, Halk İslamı çerçevesinde yapılan bu uygulamalar, Yörüklerin hem dinî hem de toplumsal yaşamlarının sürekliliğini sağlayan çok boyutlu bir sistemin parçası olarak değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen uygulamalar yalnızca dinî bir inancı ifade etmekle kalmamış, aynı zamanda topluluğun kolektif hafızasını tazeleyen, sosyal uyumu artıran ve doğayla uyumlu bir yaşamı teşvik eden işlevlere de sahip olmuştur. Bu perspektiften bakıldığında Halk İslamı, Yörükler için yalnızca bir inanç sistemi değil, toplumsal dayanışmayı, çevreyle uyumu ve kültürel kimliğin korunmasını destekleyen bir yapı olarak öne çıkmıştır.

Çalışmada, gerçekleştirilen ritüellerin işlevselcilik kuramı bağlamında değerlendirilmesi hem sosyal bilimler hem de din antropolojisi alanına önemli katkılar sunmuştur. İşlevselcilik kuramı, ritüellerin yalnızca dinî birer pratik olmadığını, aynı zamanda toplumsal düzeni, dayanışmayı ve kültürel sürekliliği sağlayan temel mekanizmalar olduğunu vurgulamıştır. Bu kuram çerçevesinde yapılan bir değerlendirme, Halk İslamı ritüellerinin topluluk içinde nasıl bir işlev gördüğünü, ekonomik, ekolojik ve sosyal bağlamlarda nasıl düzenleyici bir rol oynadığını, bireyler ve toplum arasındaki bağları nasıl güçlendirdiğini, toplumsal kimliği nasıl oluşturduğunu daha derinlemesine anlamamızı sağlamıştır. Böyle bir yaklaşım, uygulamaların toplumsal ve kültürel yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstererek, ritüellerin çok boyutlu doğasına dair bütüncül bir bakış açısı kazandırmıştır. Bu da hem teorik hem de pratik anlamda alana değerli bir katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akman, E. (2002). Türk ve Dünya Kültüründeki Su Kültü Üzerine Düşünceler. Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 10, S.1.
Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Akkoyun, T. (2013). Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve Devlet Yönetimindeki Etkileri. Türkoloji Üzerine Araştırmalar.
- Artun, E. (1966). Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri”, Yörükler,
Bardakoğlu, A. (2002). “Kurban”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/436-440.
Ankara: Tdv Yayınları.
- Bascom, William R. (2005). Folklorun Dört İşlevi. (Çeviren: Ferya Çalış). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2. (Editör: M. Öcal Oğuz ve Selcan Gürçayır). Ankara: Geleneksel Yayınları
- Bayat, F. (2010). Türk Kültüründe Kadın Şaman. 1. Baskı. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Bekki, S. (1996). “Türk Mitolojisinde Kurban”. Akademik Araştırmalar Dergisi. S. 1(3).
- Buluç, S. (1979). “Şaman.” İslam Ansiklopedisi. Cilt XI. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları.
- Can, Ş. (2015). Klasik Yunan Mitolojisi. Ankara: Ötüken Yayınları.
- Cangul, B. (2025). Menderes Havzası'nda Kutsal Mekânlar, Ritüeller (Uygulamalar) ve Mistik Anlatılar (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çoruhlu, Y. (1999). Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş. “Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatında Etkileri Sempozyumu Bildirileri”, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayını.
- Dilek, İ. (2014). Resimli Türk Mitolojisi Sözlüğü (Altay/Yakut). Ankara: Türk Dünyası Vakfı Yayınları
- Düzbayır, B. (2013). Mukayeseli Fıkıh Bağlamında Kurban ve Kurbanın Hükmü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Eliade, M. (1993). Mitlerin Özellikleri. Çeviren Sema Rifat.Simavi Yayınları: İstanbul.
- Eliade, M. (2007). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. C. I. Çev. Ali Berktaş. Ankara: Kabalcı Yayınları.
- Eliade. M. (2003). Demirciler ve Simyacılar. İstanbul.
- Ercilasun, A. B. Vd. (1991): Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Ergin, M. (1989), Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile, Ankara: TDK Yayınları.
- Erginer, G. (1997). Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergun, M. (1996). "Dağlarla İlgili Altay Türk Efsaneleri", Milli Folklor, S. 31/32.
- Eröz, M. (1966) "Türk Köy sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri", Sosyoloji
- Eröz, M. (1991) "Yörükler", Türk Dünyası Araştırmaları", İstanbul
- Ekici, M. (2004). Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri. Ankara: Geleneksel Yayınları
- Frazer, J. (1991). Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökenleri (1) (Doğan, M. H., Çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gökyay, O. Ş. (2000). Dedem Korkut'un Kitabı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Gölpınarlı, A., Boratav P. N. (1983). Pir Sultan Abdal, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hasluck, F. W. (2012). Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, C. (2017). Erenlerin Süreği Alevi Dervişlik Geleneği ve Derviş Ruhan (1. Baskı). İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- İnan, A. (1976), Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İnan, A. (1998). Türklerde Su Kültü ile İlgili Gelenekler, Makaleler ve İncelemeler I-II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kalafat, Y. (2004), Altaylar'dan Anadolu'ya Kamizm Şamanizm, İstanbul: Yeditepe Yayınevi. KonferanslarI, 6.Kitap, İstanbul
- Malinowski, B. (1999). İlkel Toplum. Çeviren Hüsen Portakal. Öteki Yayınevi: Ankara.
- Morford, M. P. O. & Lenardon, R. J. (2003). Classical Mythology Seventh Edition, Oxford University Press.
- Ocak, A. Y. (1983), Bektaşî Menakıplarında İslâm Öncesi İnanç Motifleri, Ankara: Enderun Kitabevi, Ocak, A. Y. (2000), Alevi-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2015). Alevi-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öğüt, S. (2011). "Tavaf". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/178-180.

- Önal, M. N. (2003). Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğla'daki Yansımaları. *Bilig* (25), 99-124.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Söğüt, B. (2017). Attouda (Hisar) Antik Kenti, *Cedrus Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi*, 5.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.